

К.е.н. Овсієнко О. В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Перспективи розбудови правової економіки в Україні

Концепція «правової економіки» є відносно новою для економічної теорії. Дослідження у цьому напрямі розпочинаються у другій половині ХХ ст. та згодом призводять до виникнення самостійного наукового напрямку – конституційної економіки, фундатором якого вважається Дж. Б'юкенен. Зазначимо, що поняття «конституційна економіка» доволі часто ототожнюється з поняттям «правова економіка». Однак, на нашу думку, це не завжди є виправданим. Адже закріплений, наприклад, у Конституції України нормативний економічний порядок настільки суперечливо та непослідовно відтворюється у численних нормативних актах, що подекуди унеможлиблює саму ідею втілення конституційних цінностей у господарській діяльності.

Зазвичай під правовою економікою прийнято розуміти легальні економічні відносини або легальну економічну діяльність, «правила гри» учасників якої базуються на їх чіткому закріпленні у конституції та поточному законодавстві. Іноді правова економіка сприймається як протилежність тіньової економіки. Такий підхід залишає поза увагою деякі принципово важливі питання.

1. Чи можна вважати правовою економічну діяльність, яка здійснюється згідно з чинною законодавчою базою, якщо нормативні акти, якими вона регулюється, суперечать іншим нормам законодавства?

Вітчизняна господарська дійсність, нажаль, рясніє прикладами описаної ситуації. Так, згідно Закону України «Про прожитковий мінімум» натуральний склад товарів і послуг, які входять до складу мінімального споживчого кошику, має переглядатися не рідше одного разу на п'ять років, тоді як востаннє перегляд був здійснений у 2000 р. Тобто санкціонована правом економічна діяльність суперечить іншим, закріпленим у праві цінностям, зокрема, реалізації та захисту економічних прав і свобод людини – головному завданню соціальної держави, яка проголошена у Конституції України.

2. Чи можна вважати правовою економічну діяльність, яка відбувається без порушення закону, але унеможлиблює реалізацію інституціонально закріплених соціально-економічних прав інших суб'єктів господарювання?

Пояснимо це на такому прикладі. Однією з найбільш гострих проблем для вітчизняної економіки є ухилення від оподаткування через

офшорні схеми. Безпосередньо офшорна схема ніде не порушує закон. Але вітчизняна економіка несе суттєві збитки у вигляді недоотриманих податків. Звужується дохідна частина державного бюджету, штучно занижуються соціальні стандарти. Захищені правом принципи господарської діяльності у цьому випадку суперечать суспільним цінностям, унеможливають захист економічних прав і свобод людини.

З огляду на це, зміст поняття «правова економіка» потребує уточнення. На нашу думку, правова економіка – це не просто захищена, закріплена і врегульована правом система суспільного господарювання, а така система, у якій легальна економічна діяльність одних суб'єктів не ставить під загрозу можливості інших суб'єктів реалізувати свої соціально-економічні права. Виходячи з цього, критеріями правової економіки є: рівні можливості у реалізації соціально-економічних прав (діяльність кожного з суб'єктів не призводить до порушення прав інших суб'єктів); законний, унормований характер економічної діяльності; чітка визначеність у правах для кожного конкретного суб'єкта. Зазначимо, що правовою економіка визнається лише за сукупністю критеріїв, а не за їх вибірковим поєднанням.

Нажаль, вітчизняний економічний порядок навряд чи можна визнати правовим, оскільки навіть санкціонована правом діяльність здійснюється з порушенням законодавчих норм. На нашу думку, причинами цього є:

- невизначеність прав та неузгодженість правил економічної поведінки. Попри більше ніж 20 років реформ у вітчизняному суспільстві не сформувалося чіткого уявлення про бажану модель економічного розвитку. Відсутність єдиного, системного підходу щодо її розбудови, непослідовність у реформуванні економіки значно ускладнюють визначення соціально-економічних прав індивідів, створюють сприятливе середовище для «вільного» тлумачення їх змісту. За таких умов узгодження правил економічної поведінки, отримання суспільної згоди на їх унормування виявляються проблематичним;

- викривлення орієнтирів при формуванні стратегії економічної поведінки. Оскільки остання вибудовується за відсутності чітких правил та невизначеності прав, суб'єкти змушені шукати альтернативні правовим способи реалізації своїх прав. Так, необхідність захисту прав власності (набуття яких у процесі приватизації не завжди було юридично бездоганним) змушує власників «підтримувати контакти» з державними органами, використовуючи їх як спосіб захисту особистих майнових інтересів. Це також створює умови для використання держави як інструменту перерозподілу ресурсів, перетворює державу на джерело нерівності у реалізації соціально-економічних прав.

Проте такий господарський порядок подекуди вигідний як економічним суб'єктам, так і державі. Для перших витрати на організацію та участь у перерозподільчих процесах значно нижчі, ніж витрати на організацію та удосконалення виробництва товарів та послуг. Для держави асиметрія прав економічних суб'єктів становить підґрунтя для вилучення адміністративної ренти. Виникає замкнене коло: відсутність узгоджених правил – свавілля в економічному житті – посилення впливу на процеси розподілу окремих власників – не пов'язане з виробничим процесом збагачення одних за рахунок інших – економічна невідповідність унормування правил господарського життя.

Вихід з цього замкненого кола можливий лише тоді, коли відсутність ефективних норм стане економічно невідповідною більшості суб'єктів. Так, якщо у суспільстві з'являться умови для нагромадження власності у процесі трудової діяльності, забезпечення незалежності прав власності від держави, вільне розпорядження правами та їх захист перетворяться на справжні правові цінності. Саме за цих умов вітчизняний економічний порядок почне набувати правових ознак.